

Šedo, Ondrej

**Zoomorfní nádobka kultury s moravskou malovanou keramikou z
Bošovic**

*Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada
archeologicko-klasická. 1986, vol. 35, iss. E31, pp. 49-60*

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109711>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ONDREJ SEDO

ZOOMORFNÍ NÁDOBK KULTURY S MORAVSKOU MALOVANOU KERAMIKOU Z BOŠOVIC¹

Při zemědělských pracích v Bošovicích, okr. Vyškov, byla 28. 4. 1983 na povrchu pole nalezena zoomorfní nádobka a menší soubor keramiky. Lokalita se rozkládá jižně intravilánu obce, v prostoru rozsáhlého návrší, kterým prochází hřeben Ždánického lesa, v nadmořské výšce 340 m (Mapy okresů ČSSR, Okres Vyškov, 1 : 50 000, okolí bodu 845 mm od S okraje a 555 mm od V okraje mapy).

Dosavadní nálezy z nejbližšího okolí nám neumožňují konstatovat než sporadické pravěké osídlení. Několik nevýrazných střepů náleží kultuře s MMK, fázi Ib nebo IIa. V nevelké vzdálenosti od lokality, přímo v obci Bošovice, zaznamenal J. SKUTIL lengyelskou kulturní vrstvu a přesněji nedatovatelný, snad neolitický hrob na návrší vzdáleném 800 m k SZ (SKUTIL 1939, 30, pozn. 1).

Nejvýznamnější nález, zoomorfní nádobka (ZN), měla vzhled zvířete, z jehož těla vybíhaly dvě hlavy a dva páry nohou. Část s lépe zachovanou hlavou označuji jako přední, odvrácenou část, která však je propracována stejně pečlivě, jako zadní. Přední hlava vychází z oválného krku se slabě zploštělou šíjí. Má promáčknuté, úzké trojúhelníkovité čelo, nad kterým z temene vybíhají růžky hranatého průřezu, dnes částečně uražené. Rovněž pysky mají čtverhranný, vpředu do trojúhelníka stlačený průřez. Tlama je vyznačena úzkým vpichem, jehož stopa je zachována v místě s otlučeným povrchem. Hluboké kónické jamky na okrajích čela vyznačují oči. Na horní části krku, pod spánky, byly připojeny dnes ulámané uši, tvarované původně jako malé protáhlé a příčně provrtané plastické výčnělky. Zadní hlava je modelována na štíhlém, delším krku. Vyklenuté čelo plynule prochází do kónického pysku, jehož přední část je uražena. Z temene jsou vytaženy

¹ Děkuji doc. dr. V. Podborskému, CSc., za pomoc při zpracování bošovické ZN a za podněcování k pokusům řešit problémy spojené s výkladem tohoto neobvyklého nálezu.

hrotité výčnělky — uši. Oko na levém boku (na levé lici) hlavy představuje mělká jamka. Je spojena tenkým kanálkem probíhajícím pod povrchem plastiky se širokým otvorem na přechodu hrdla do spodní čelisti, který snad má představovat tlamu. Na zbytku povrchu pravé líce, který nebyl poškozen, oko chybí. V rovném hřbetu těla je hluboká oválná jamka. Svým tvarem respektuje slabě vyklenuté vnější boky zvířete. Nepravidelné šikmé nasazení obou hlav vytváří v pohledu shora výraznou esovitou linii předmětu. Přední nohy jsou sloupovité, se zarovnanou spodní plochou. Na pravé je zřetelné odsazení spodní části, nejspíše náhodné. Zachovaná zadní noha má oválný průřez, je výrazně kupředu prohnutá, na konci zúžená a zaoblená (obr. 1, tab. III, IV).

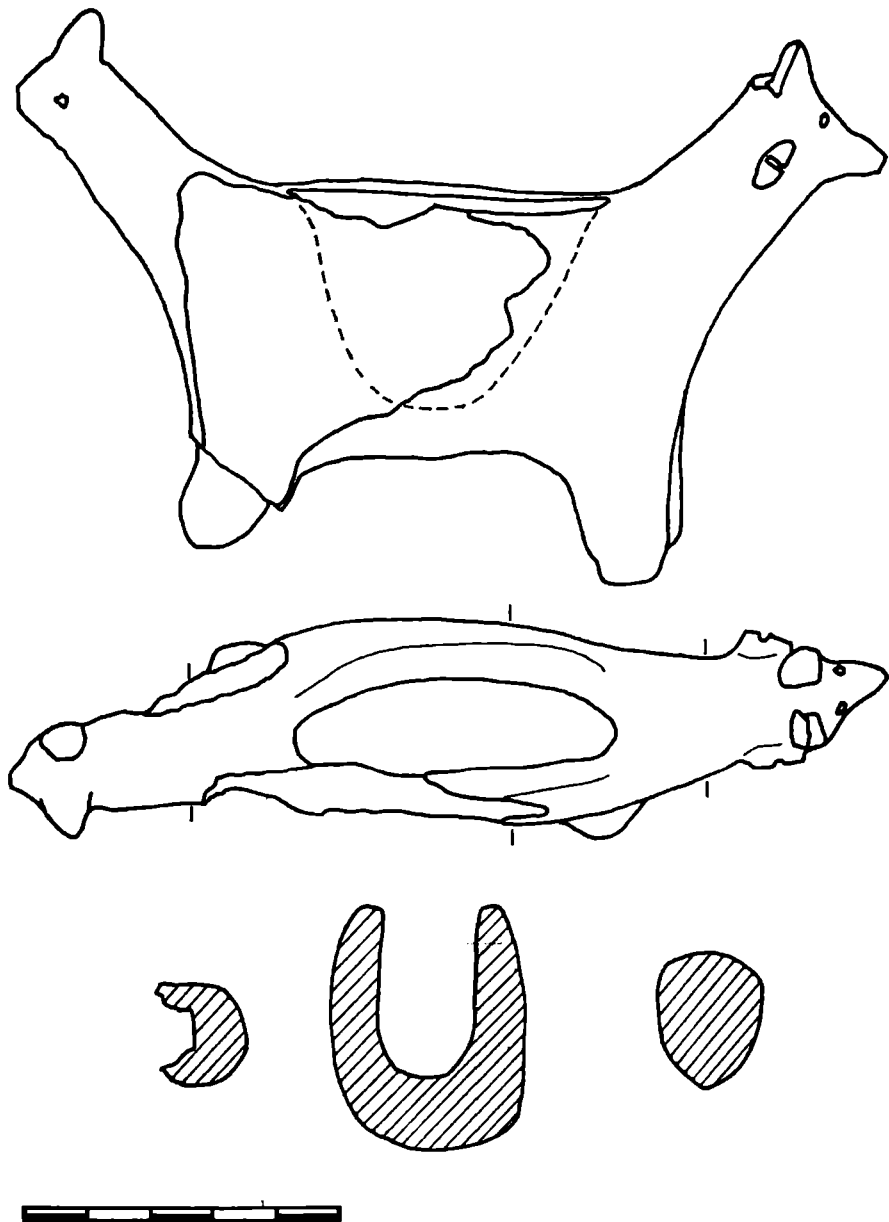
Na levém uchu přední hlavy prozrazuje čerstvý lom poškození v nedávné době. Jinde povrch pokrývá vápnitá krusta, rozložená rovnoměrně i v místech scházejících částí. Po nalezení nebyla ZN lepena ani doplňována.

Na základě kritérií pro hodnocení keramického materiálu podle zásad Numerického kódu MMK (PODBORSKÝ—KAZDOVÁ—KOSTUŘÍK—WEBER 1977) můžeme označit povrch nádoby jako jemněji modelovaný, přirozený. Dá se do něj rýpat měděným plechem, jeho tvrdost lze tedy hodnotit jako normální. Hustota keramické hmoty ZN (ρ) je $1,64 \text{ g/cm}^3$. Neodpovídá ani minimálním hodnotám zjištěným na jiných lokalitách s MMK (WEBER—ŠEBELA 1975—1976, obr. 1). Tato skutečnost si vyžádala kontrolní měření. U 3 střepeů z Bošovic byl zjištěn průměr $1,77 \text{ g/cm}^3$. Pokud není výsledek zkreslen náhodným výběrem z malého počtu použitelných nálezů, neodlišuje se materiál v zásadě svou hustotou od současné keramiky z dané lokality. Po máčení ve vodě po dobu 30 minut byla stanovena nasákavost střepeu (η) 12% . Je mimořádně velká a rovněž neodpovídá známým vlastnostem MMK, převyšuje dokonce průměr ($10,5 \%$), který charakterizuje značně nasákavou lineární keramiku z Těšetic-Kyjovic (WEBER—ŠEBELA 1975—1976, tab. 1). Měřením kontrolního vzorku z Bošovic byla zjištěna průměrná nasákavost 10% , na jednom kusu dokonce 15% . I v této vlastnosti se tedy ZN neliší od ostatní místní keramické produkce.

Vypálení je lehce zvonivé. Na lomu má materiál světlou červenohnědou barvu, v dobře zachovaných místech povrchu je poněkud tmavší hnědá vrstvička. Na bocích prosvítají nepravidelné skvrny, na pravé plec přední části byla ve vlasově tenkých rýžkách zjištěna černá barva. Nemůžeme však rozhodnout, jsou-li to zbytky malby. V hlíně se objevují nerovnoměrně rozptýlená ojedinělá zrnka písku různých velikostí. Na spodní straně břicha je trhlinka, jaká vzniká v procesu nadměrně rychlého schnutí nebo pálení keramického těsta. Technické stránce výrobního procesu nebyla zřejmě věnována větší pozornost.

Rozměry ZN (v mm): zachov. d. 140, š. těla 36, v. zadní hlavy 92, v. střední části těla 65, ústí nádoby 16×49 , hl. nádoby 33, minimální síla stěny 8; zachov. objem celého předmětu 123 cm^3 (původně asi 140 cm^3); objem nádoby 15 cm^3 ; zachov. hmotnost 202 g (původně asi 230 g).

Bošovická ZN zaujímá význačné místo mezi nálezy kultury s MMK, která je známá mimořádně velkou škálou zvláštních keramických tvarů. Nálezové okolnosti neposkytují oporu pro její přesnější datování. To je možné

Obr. 1. Bošovice, okr. Vyškov. Zoomorfní nádobka kultury s MMK.

jen na základě nejbližší analogie předmětu, kterou je ZN se dvěma odvrácenými hlavami ze Santovky. Odtud také pocházejí další dvě ZN, jedna v podobě zvířete s douhými rohy a druhá ve tvaru drobného býčka (PAVÚK 1977, 221—222; 1981a, 67—68, obr. 63). Keramika z uvedené lokality umožnila J. PAVÚKOVÍ² členění období mezi stupni Lengyel I a II a definování přechodné fáze Santovka, která má paralely také v moravských nálezích fáze Ib MMK. Současně se změnami v keramické náplni se měly objevit nové typy plastik (PAVÚK—ŠIŠKA 1980, 141; PAVÚK 1981b, 272—274).

Zoologická determinace zvířat, která jsou zobrazována neolitickými a eneolitickými hliněnými plastikami, je značně problematická a nejednoznačná. Badatelé se jí v některých případech zřikají, nebo naopak u nálezů, které často pocházejí z téže lokality, popisují dokonce výraz a postoje charakterizující jednotlivé druhy. Pro pravěkého člověka byly však srovnatelné i výrobky, které s dostatečnou věrností reprodukovaly jen několik detailů a spojovaly je do organického celku stejně jako ty, které potlačením většiny prvků vyzvedly jen některé znaky, jistě dostatečně instruktivní. Určitou míru sdělení obsahovaly i kusy nepovedené nebo spojující různorodé prvky v nereálná individua. Pro výrobce nebyla rozhodující snaha zobrazit konkrétní zvířecí druh. Důležitý byl cíl, kterému měl předmět sloužit při kultovních manipulacích.

Způsob modelace dostatečně realisticky pojaté ZN z Bošovic dovoluje pokusit se o určení obou zvířat. Nutná stylizace byla diktována tím, že celý předmět byl tvarován z jednoho kusu hlíny bez dodatečného přilepování hlav, končetin a výčnělků. Samostatně byly do vysychající hmoty vsazeny jen uši (a v otlučených místech zadní části předpokládané plastické výčnělky). Vpichy vyznačovaly oči a tlamy. Přední hlava s ušima po stranách a s nahoru vytaženými, dozadu ubíhajícími růžky zobrazuje kozu nebo kozla. Tomuto určení odpovídá další detail: do trojúhelníku zmáčknutá špička pysku. Nejvýraznější znak, bradka, snad byla vyznačena také, příslušné místo je však urazeno. U obdobných zobrazení skotu vyrůstají rohy zásadně z boků hlavy a tlama bývá širší. Parohy jelenů se rozbíhají a rozvětvují.

Na rozpacích jsme při určení zvířecího druhu, který měl být zobrazen zadní hlavou. Je modelována se stejnou pečlivostí jako přední hlava, a proto se nemůžeme vzdát pokusu o determinaci. Podoba neodpovídá skotu, býku ani teleti, ani koze nebo kůzleti. Hrotité uši totiž směřují nahoru, čelo je vyklenuté a zaoblené, zachované oko leží na boku hlavy. Část s ulomeným pyskem můžeme doplnit do jednoduchého kónického tvaru. Pak by takové zvíře připomínalo laň nebo srnu. V případě rekonstrukce s poněkud protáhlou tlamou by zobrazovaným zvířetem byl pes. Tomu do jisté míry odpovídá i posazení oka na líci, ale především prohnutí nohy a zaoblení jejího konce. Potom také uspokojivě vyložíme umístění otvoru pod spodní čelistí. Na rozdíl od přední hlavy s úzkým vpichem připomíná toto široké trychtýřovité utváření rozevřenou tlamu. Obdobně neadekvátní umístění

² Děkuji dr. J. Pavúkovi, CSc., za zpřístupnění nálezů ze Santovky a za pomoc při hledání literatury.

úst nalézáme např. na ZN z Jaroměřic n. R., v daném případě je však nerozumitelný celý obličej bytosti (KOŠTUŘÍK 1974, 19, tab. 13;2; PO DBORSKÝ 1982, 51).

Na dvouhlavé ZN ze Santovky není odlišení zvířat nápadné, projevuje se spíše v různých velikostech a celkové asymetrii. Různé jsou tvarovány jenom nohy, které u mohutnějšího jedince vybihají do protáhlých tlap. Na rozdíl od naší ZN byl na exempláři ze Santovky vyznačen samčí pohlavní znak; ten nacházíme rovněž na některých dalších, které zachycovaly jenom jedno zvíře (PAVŮK 1981a, 67; PO DBORSKÝ 1982, 51). Oba jedinci na předmětu z Bošovic pak zřejmě odpovídají samicím, tedy koze a feně.

Nárůst počtu zvířecích plastik a rozmnožování druhů zobrazovaných zvířat, hlavně domácích, bývá vysvětlováno v souvislosti s rozvojem lengyel-ských kultur, u kterých docházelo ke zvyšování významu chovu dobytka (PLEINER, ed., 1978, 230; KALICZ 1980, 55; PO DBORSKÝ 1982, 51). Navrhovaná dvojice kozy a feny na ZN je z hlediska dnešního člověka vyložitelná; mohla by představovat kus ze stáda a pasteveckého psa. Současný stav poznání neolitického a eneolitického hospodářství však poskytuje složitější obraz.

Spolu s ovci a kozou patřil pes k prvním domestikovaným zvířatům. Předpokládá se, že hlídal lidská obydlí a byl užíván k lovu. V této funkci ho nalézáme na vyobrazeních loveckých scén v prostředí civilizací Předního východu. Zhruba ve 2. polovině 4. tisíciletí př. n. l. zachycují pečeti z Tepe Gaury v severním Iráku současně divoké (nebo zdivočelé) kozy a psy (MÜLLER—KARPE 1968, tab. 79 : 78, 79). Běžné bylo konzumováno psí maso (BRENTJES 1979, 38—43). Jako potravu ho zaznamenávají písemné zprávy ještě počátkem 2. tisíciletí př. n. l. i v civilizačně vyspělých oblastech, alespoň v souvislosti s kultovními praktikami. Při uzavírání smlouvy pod patronací vyslance marijského vládce Zimrilima mělo být obětováno šteně a kůzle. Kvůli větší spokojenosti a nasycení smluvních stran byla obě zvířata nahrazena oslicí (KLÍMA 1976, 162). Pro charakterizování situace v neolitu jihovýchodní Evropy nám do jisté míry mohou přispět údaje získané z podrobných rozborů nálezů v kultuře Boian. Podle grafů, vyjadřujících zastoupení zvířecích druhů v jednotlivých fázích této kultury (COMSA 1974, obr. 13, 14), docházelo ke změnám v počtu psů bez ohledu na výkyvy v chovu ovcí, koz a hovězího dobytka. Období přechodného nárůstu významu lovu bylo totožné s nepatrným zvýšením podílu psů. K radikální změně, která se projevila trvalým poklesem jejich počtu, došlo se začátkem chovu prasat. Ta se zjevně stala tehdejším lidem novým zdrojem masa.

V našich podmínkách se setkáváme s kozou a psem už na sídlištních kulturách s lineární keramikou (TICHÝ 1962, 300). V průběhu neolitu měl narůstat význam chovu hovězího dobytka na úkor ovcí a koz, kterým lépe vyhovovaly jižněji položené oblasti Evropy (BERANOVÁ 1980, 35). Ještě v eneolitu měl pes především sloužit při lovu a hlídání; o jeho využívání pro ochranu stád bývá uvažováno jenom s nejistotou (AMBROS 1968, 454 až 455, 460; ALLEN 1968, 435). Rozsah chovu ovcí a koz v MMK blíže neznáme, i když vyhledávání výšinných poloh, na jaké se nacházelo i sídliště v Bošovicích, by pastevectví nevyklučovalo.

Bezpečnější oporu pro užívání psa při pasení stád v období konce stře-

doevropského neolitu a začátku eneolitu nalézáme ve vyobrazeních z Mezopotámie. Z Uruku pocházejí části otisků pečetních válečků (MÜLLER—KARPE 1968, tab. 87 : 14, 88 : 13) s pastýřským motivem. V prvním případě je muž s holí následován psem a kozou, od skupiny je odvráceno mohutné zvíře (kanec?). Na druhém otisku ovce následuje muž s holí, pes s pokrčenými předními nohama se obrací proti zvířeti, které připomíná medvěda. Opakování motivu naznačuje, že nebyly zobrazovány skutečné situace, ale nějaký obecně známý bájný příběh.

Důležitým detailem na naší ZN jsou propíchnuté uši. Boltce s otvory nalézáme rovněž na zlomku plastiky z Vinče (VASIČ 1932, tab. XXVII : 1) a na hlavice lengyelské plastiky ze Szemely (KALICZ 1980, 86, tab. 54). V obou případech byly nepochybně zobrazeny kozy nebo kozli. Při publikaci zlomků ZN z Komjatic upozornil A. TOČÍK (1978, 155—156) na provrtané bradavkovité výčnělky a na jejich obdoby u antropomorfních plastik, kde měly sloužit podle J. PAULÍKA (1980, 31, 36) k upevnění ozdob z organických hmot. Otvory v ZN z Bošovic mohl být provlečen provázek napodobující ohlávky, jaké lidé užívali na ovládání domácích zvířat. Tento výklad umožňuje plastika lengyelské kultury z Nitrianského Hrádku s provrtaným výčnělkem v místech tlamy, rytá linie na hlavě eneolitické plastiky kozla z Vysočan, nebo otvor v místě úst zvířete z Velké Lomnice (TOČÍK 1977, 287, obr. 178 : 1; PODBORSKÝ—VILDOMEČ 1972, 66, tab. XXII : 1; NOVOTNÝ 1958, tab. XXIV : 4).

Otvory snad zároveň plnily další funkci. Na hrdlech zvířat ZN ze Santovky se dvěma hlavami byly provrtány vodorovné otvory umožňující zavěšení, které by na jedné ze stran bošovického exempláře dovozovaly provázky upevněné v uších. Po odstranění vápnité krusty v místech rozsáhlého poškození na levé pleci zadní části se objevila jamka odpovídající lůžku pro plastický výčnělek. O něco výše na pravé straně krku ležela obdobná elipsoidní prohlubeň. Za předpokladu, že v obou jamkách byly původně provrtané výčnělky,³ mohly rovněž poskytovat oporu pro provázky. Rekonstrukce prokázala, že konce provázků, vycházejících od obou hlav, vytvářely nad hřbetem 7—9 cm dlouhé strany trojúhelníka.

Zavěšování, které spojuje část ZN s krychlovitými „lampičkami“ s otvory v rozích (MAKKAY 1959, 137; PAVÚK 1981a, 69—70), evokuje též představu zařízení, jaké pro Přední východ uvádí B. BRENTJES (1979, 25, 32). V průběhu 5.—4. tisíciletí př. n. l. tam byly původní měchy ze sešitých kozlích kůží, naplněné mlékem a válené po dobu výrobního procesu na zemi, nahrazeny tvarem podobnými závěsnými máselnicemi, jejichž houpaním se stloukalo máslo. Kultovní praktiky vykonávané některými ZN by symbolicky opakovaly uvedený postup. Pro praktické provozování mohly být užívány putnovité tvary. V keramické náplni krišské kultury nalézáme putny, které jsou vybaveny čtyřmi nohami a blíží se tak zoolomorfním nádobkám (KUTZIÁN 1944, tab. XXV : 4, XXVI : 2; MÜLLER—KARPE 1968, tab. 182 : 16). Shromažďování mléčných výrobků a jejich

³ Negativní stopy v podobě jamek po plastických výčnělcích na plecích zadní hlavy umožňují bez větších potíží doplnění předmětu o jednu, popřípadě dvě další hlavy. Rekonstrukce s hlavou po pravé straně krku by dokonce vysvětlovala chybění oka, i detaily v utváření povrchu.

uzení v ovčích kůžích bylo běžné až do novověku (ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA 1968, 526).

V rámci široké škály neolitických a eneolitických ZN můžeme sledovat určité rozdíly. Mění se velikost a také způsob formování vlastní nádoby. V některých případech jsou ve hřbetě zvířat jenom drobné kulaté jamky, jaké známe např. na exemplářích z Postoupek-Hradiska, Lesůnek nebo Komjatic (PODBORSKÝ 1982, obr. 3 : 3; KOVÁRNÍK 1980, obr. 6; TOČÍK 1977, obr. 150 : 12). Zvířecí těla, bývají upravena do hranatých tvarů, nechybí, však ani realistické ztvárnění. U jiných ZN se v různé míře uplatňují znaky nádoby, případně byl na keramický tvar připojen pouze některý ze zoomorfních prvků. Bošovická ZN patří k nálezům, které mají do těla vkomponovánu poměrně velkou jamku. Vytvořením jejího prostoru však nebyl ovlivněn vnější vzhled předmětu, uchovávajícího téměř ve všech pohledech vlastnosti volné plastiky. S podobným řešením se setkáváme u ZN z prostředí lengyelských kultur (Jaroměřice n. R., Střelice, Brodziany, Santovka; PODBORSKÝ 1982, obr. 3 : 1, 2; VLADÁR 1979, obr. 29; PAVŮK 1981a, obr. 63). Další obdobné kusy z téhož prostředí, nebo z mladého neolitu uvádí J. MAKKAY (1959, 137).

Rozdíly ve velikosti a utváření nádoby vedly J. PAULÍKA (1980, 29 až 38) k tomu, aby za ZN označil hlavně ty předměty, které mají vyvinuté prvky skutečné nádoby (skupina B). Další řadí do kategorie plastik sloužících jako podklad složitějšího dvoudílného celku; měla na nich „sedět“ nebo „jezdit“ hlavní složka, plastika ženy (skupina G). Mezi ZN nezařazuje některé blízké obdoby našeho nálezu. Otvor na hřbetě bošovické ZN vyhovuje spíše výkladu, že předmět sloužil jako schránka tuhých předmětů nebo tekutých látek. Užití k libacím je vyloučeno; tekutina se přes vyklenuté boky vylévá velice nesnadno. Na základě předmětu ze Šihalomu uvažoval J. MAKKAY o napodobení funkce zvířat při transportu nákladů: ZN z doby bronzové má tvar páru koní s prostoupenými těly, nad které vyrůstá miska — prostor pro symbolický koš nebo pytel (1959, 138, obr. 2, tab. XXII : 5, 6). V praktickém životě je uvedený způsob těžko realizovatelný. Sotva lze bez problémů přepravovat skutečně těžká břemena nad hřbety zvířat; ta by měla spíše viset na jejich bocích.

Na základě třídění ZN podle V. PODBORSKÉHO (1982, 48—50, obr. 17) by nález z Bošovic patřil mezi ZN v užším slova smyslu, zpodobňující čtyřnohé zvíře, které má zrnženou část těla. Zdvojení má v tomto případě jiný význam a naše nádobka se vlastně z uvedeného schématu vyděluje. Vzhledem k tomu, že jde o ztvárnění různých zvířecích druhů, nebyla cílem bilaterální symetrie, ani záměrné násobení síly, kterou měly působit opakované prvky, jak to můžeme dokumentovat nádobkou se dvěma hlavami kozlíků z Postoupek-Hradiska. Jiné je také vytváření dojmu stáda, kterého dosáhl tvůrce ZN lidu s lineární keramikou z Nezviska tím, že umístil ve svislém pásu řadu rohatých hlaviček (NEOLIT I ENEOLIT 1962, 20—21, obr. 13 : 8).

Zdvojení zvířat mohlo být vyvoláno potřebou zdvojení úkonu, při kterém předmět sloužil. Takový výklad dovolují dvě jamky ve hřbetě ZN z Vyškovců nad Iplem (EISNER 1933, 37, tab. XIX : 10). Na společné detaily a shodný celkový vzhled tohoto nálezu a ZN z Horákova upozornil B. NOVOTNÝ (1962, 79, pozn. 128). Novější objev ZN ve tvaru dobytčete

s dlouhými rohy ze Santovky (PAVÚK 1981a, 67, 69, obr. 61—62) obohatil tuto osobitou skupinu.

U nádob se zvířecími motivy není zmnožení částí těl zvířat, směřujících na různé strany, výjimečné. Na nádobě železovské skupiny z Dvorů nad Žitavou bylo vymodelováno na hrdle reliéfní bukranon a na odvrácené straně, na výduti, plastický výčnělek v podobě zvířecí hlavy s rohy. Různé pojetí mělo vyplývat ze záměru tvůrce odlišit realistické a abstraktní (PAULÍK 1980, 33—34, obr. 26, 58). Nově zveřejněná rekonstrukce (PAVÚK 1981a, 58, obr. 48—49) zařazuje stylizovanou hlavu do trojice obdobných plasticky ztvárněných výčnělků, které jsou symetricky rozloženy po obvodu nádoby. Byly upraveny tak, aby umožnily její přenášení nebo zavěšení a vytvořily tedy protiklad reliéfního zobrazení.

Na známé váze ze Střelice s tečkovanou antropomorfní výzdobou byla jedna ze čtyř postav odlišná. Dnes nemůžeme soudit bylo-li tomu tak také v případě plastických zoomorfních prvků; ze čtyř zvířátek na hrdle nádoby jsou dvě rekonstruována a na výduti ze stejného počtu rohových kozlích hlaviček je jen jedna původní (VILDOMEČ 1940a, 4; 1940b, 111 až 112).

Na ZN z Kolína jsou na odvrácených stranách těla připomínajícího prase dvě terčovitá čela (PLEINER, ed., 1978, 229; PODBORSKÝ 1982, 53). Značná stylizace nedovoluje bližší vysvětlení; snad obě zobrazovaly stejná zvířata. Podobná čela má rovněž závěsná nádobka lidu s vypíchanou keramikou ze Sargstedtu (PODBORSKÝ 1982, 22).

Nádoba ludanické kultury se čtyřmi nožkami, která pochází z Pohronského Ruskova, měla mít na odvrácených stranách výdutě protomy vodních ptáků, jedna z nich se však nezachovala. Utváření nohou a hlaviček umožňovalo pohled ze dvou stran (PAULÍK 1980, 80, obr. 75). Na podobném tvaru z maďarské lokality Tiszakesi, který patří bodrogkeresztúrské kultuře, označuje N. KALICZ (1980, 65, obr. 59) obdobně umístěné výčnělky za hlavičky psů.

V uvedených případech, pokud vůbec můžeme kontrolovat a vyložit původní stav, nalézáme poněkud jiné chápání než u ZN z Bošovic. Nejblíže stojí nález z Kolína, odlišující však obě strany jenom velikostí schematizovaných hlav. Snad tu byla uplatněna podobná tendence, s jakou jsme se setkali již u ZN se dvěma hlavami ze Santovky, kde jsou rozdíly v modelaci jednotlivých částí jen minimální.

Počet ZN podobných bošovicke mohl být větší. Zlomkovitost však často poznačila hliněné plastiky do té míry, že se uvažuje o jejich umyslém rozbíjení. J. PAULÍK (1980, 35) to dokazuje na ZN ze Želiezovců. Právě tento nález by dovoľoval rekonstrukci se dvěma hlavami.

Plastiky se dvěma hlavami nalézáme v prostředí neolitických kultur Podunají a jihovýchodní Evropy. Z egejské oblasti, z lokality Magoulista, pochází předmět vytvořený spojením těl dvou částečně odlišných zvířat. Je datován do období starého neolitu (ZERVOS 1962, obr. 305). Z našeho hlediska je důležitá též drobná plastika z Turdaşu (ROSKA 1941, tab. CIV : 12); jedno ze zvířat má vzhůru vytažené uši a oči v podobě rovných rýh, u druhého zalomené rýhy snad vyznačují oči a uši pod oblým temenem. Zvířata by mohla představovat psa a bezrohou ovci. Příbuzná plastika je uváděna také z lokality Ószentiván (BÁLINT—PÁRDUCZ 1933 až

1934, 51, tab. X : 8). Nemůžeme ji však s jistotou použít, protože je vykládána jako malý oltář. Podle uražených konců nožek lze soudit, že byla spíše držadlem pokličky.

Na základě dostupných vyobrazení jsou předměty z Turdašu a Magoulisty samostatnými plastikami, které podáním dvojice zvířat odpovídají nálezu z Bošovic. Pocházejí ze starších období a z oblastí, ze kterých vycházely podněty pro středoevropské prostředí.

Tak jako zvíře z Turdašu, námi označené jako ovce, bývají modelována zvířata na miniaturních „oltářích“, které jsou ve velkých počtech zastoupeny v obou fázích kultury Vinča. Někteří badatelé uvažují v tomto případě při výkladu zobrazených druhů spíše o ptáčích (GARAŠANIN 1979, 72, tab. XXXIII : 3—5, XXXVIII : 4). Výskyt dalších, zřetelněji propracovaných hlav s růžky (DIMITRIJEVIĆ 1968, tab. XXI—C : 13) dovoluje naši interpretaci.

Hlavičky na malých „oltářích“ bývají stejné nad každou ze tří nebo čtyř noh předmětu, u některých je možno sledovat odlišnosti. Výjimečně byla zvířecí hlava připojena ke dvěma lidským (PAMÁTKY NEOLITU 1978, katalog č. 187). Na blízkou souvislost „oltářů“ se ZN a tedy i na podobnou funkci poukazují přechodné tvary s výdutí a hrdlem (PAMÁTKY NEOLITU 1978, tab. 16).

V souvislosti se zvířecími plastikami se někdy uvažuje o projevech totemismu (PLESLOVÁ 1964, 304; PLEINER, ed., 1978 233, 372), výraznější doklady však v období neolitu neshledáváme (MAREŠOVÁ 1971, 63). Příklady spojování zvířat do jednoho celku k řešení této problematiky nepřispívají. Jako náhodný projev stejných představ ve značně odlišném a vzdáleném prostředí můžeme v této souvislosti připomenout reliéf se symetrickým zdvojením zvířete z předdynastického Egypta. Na paletě z Gerzehu, sloužící k přípravě líčidel nebo k uchovávání masťi pro náboženské obřady, byly umístěny poblíž schématicky naznačené stavby — chrámu nebo oltáře — dvě býčí protomy spojené jediným tělem. Na ostatní ploše kromě loveckých scén jsou zvířata vykládána jako totemové symboly (PIJOAN 1977, 54, obr. 52).

Podobné zdvojení bylo známo, rovněž v asijských civilizačních centrech. Ze syrského Tell Braku pocházejí pečetě, mezi jejichž motivy jsou uváděny spojené přední části těl dvou bovidních zvířat. Zmnožení části těla na těchto vyobrazeních, která vznikala od konce 4. tis. př. n. l., reprezentuje trojhlavá kráva dávající pít telátku a zároveň druhé tele rodící (MÜLLER—KARPE 1968, tab. 81 : 5; BRENTJES 1973, 143).

Až do ukončení rozboru, který by zjistil zbytky látky uchovávané v ZN z Bošovic (pokud zanechala nebo vůbec mohla zanechat nějaké stopy) nám zůstane neznám způsob jejího použití. Můžeme jen předpokládat, že do ní byly symbolicky ukládány mléčné výrobky.

Tvůrce bošovičké ZN při modelování nepřipojoval k jedinému čtyřnohému tělu hlavy dvou zvířat, ale spojil dva různé jedince do celku podřízeného funkci předmětu. Obě zvířata byla tedy navzájem svázána společnou nádobou. Musela mít pro současníky jasný vztah k jejímu obsahu a mezi sebou navzájem. Zoomorfni nádoby, držadla pokliček a plastiky s dvojicemi různých zvířat nebyly vytvořeny náhodným spojováním, přičemž se výběr neomezoval na jedinou stereotypní dvojici. Důvody pro

volbu druhů neznáme. Pokus o vysvětlení na základě jevů z oblasti hospodářského života, v konkrétním případěkozy a feny na ZN z Bošovic, nevedl k použitelnému výsledku.

Otevřenou zůstává otázka, jak spojování zvířat souviselo s obecně uváženými kultury rodivosti a plodivosti. Jím by mohly odpovídat předměty zobrazující dvojice podobných kusů, jestliže je budeme interpretovat jako páry samce se samicí nebo samice s mládětem. Avšak páry složené z různých druhů tlumočily tyto duchovní představy složitějším a zprostředkovaným způsobem nebo vyjadřovaly jinou oblast myšlenkového světa tehdejších lidí.

Hledání podnětů, které vedly k vytvoření bošovicke ZN a jí příbuzných předmětů ukázalo, že vznikly v důsledku působení ideí vlastních nositelům neolitické civilizace. Byly součástí tradice uchovávané po dlouhá staletí (TICHÝ 1958, 12—13; PODBORSKÝ 1982, 46). Konkrétní zpracování předmětů užívaných při kultovních manipulacích nebylo neměnné (MAK-KAY 1959, 137; PLESLOVÁ 1964, 302—304; MAREŠOVÁ 1971, 73). V jednotlivých kulturách mělo osobité rysy. Vznikaly rovněž zvláštní tvary samostatně rozvíjející obecně rozšířené představy. K těm patří také nález z Bošovic.

LITERATURA

- ALLEN, G. M. 1968: Mammalian Bones from Homolka (1929—1931). In: Ehrich, R. W. — Pleslová-Štiková, E.: Hoholka. An Eneolithic Site in Bohemia, Praha, 434 až 439.
- AMBROS, C. 1968: Remains of Fauna in the Eneolithic Settlement of Homolka (1960 až 1961). In: Ehrich, R. W.—Pleslová-Štiková, E., op. cit., 440—469.
- BÁLINT, A.—PÁRDU CZ, M. 1933—1934: Eine neue urzeitliche Ansiedlung bei Ószentiván, Dolgozatok 9—10, 44—53.
- BERANOVÁ, M. 1980: Zemědělství starých Slovanů, Praha.
- BRENTJES, B. 1973: Zlatý věk lidstva, Praha.
- BRENTJES, B. 1979: Jak zvířata zdomácněla, Praha.
- COMŞA, E. 1974: Istoria comunităţilor culturii Boian, Bucureşti.
- ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA, díl 3. Lidová kultura, Praha 1968.
- DIMITRIJEVIĆ, S. 1968: Sopotsko-lendelska kultura, Zagreb.
- EISNER, J. 1933: Slovensko v pravěku, Bratislava.
- FORMANOVÉ, W. a B.—POULÍK, J. 1956: Pravěké umění, Praha.
- GARAŠANIN, D.—GARAŠANIN, M. 1979: Supska „Stublina“ — praistorijsko naselenje vinčanske grupe, Beograd.
- KALICZ, N. 1980: Clay Gods. The Neolithic Period and the Copper Age in Hungary, Budapest.
- KARMANSKI, S. 1968: Žtvenici, statuete i amuleti za lokaliteta Donja Branjevina kod Deronja, Oždaci.
- KLÍMA, J. 1976: Lidé Mezopotámie, Praha.
- KOŠTURIK, P. 1974: Archeologický výzkum sídliště kultury s moravskou malovanou keramikou u Jaroměřic n. R., PV 1973, 18—20.
- KOVÁRNÍK, J. 1980: Neolitické sídliště Lesůňky II, okr. Třebíč, SPFFBU E 25, 281—287.
- KUTZIÁN, I. 1944: The Körös Culture, Budapest.
- MAKKAY, J. 1959: Adatok őskori állatplasztikánk déli Kopcsalataihoz, AÉ 86, 123—138.
- MAREŠOVÁ, K. 1971: Neolitická plastika na Moravě, ČMMB LVI, 53—78.
- MÜLLER-KARPE, H. 1968: Handbuch der Vorgeschichte II. Jungsteinzeit, München.

- MÜLLER-KARPE, H. 1974: Handbuch der Vorgeschichte III. Kupferzeit, München.
 NEOLIT I ENEOLIT JUGA JEVROPEJSKOJ ČASTI SSSR, MIA 102, Moskva 1962.
 NOVOTNÝ, B. 1958: Slovensko v mladšej dobe kamennej, Bratislava.
 NOVOTNÝ, B. 1962: Lužianska skupina a počiatky maľovanej keramiky na Slovensku, Bratislava.
 PAMÁTKY NEOLITU NA ÚZEMÍ SRBSKA. Katalog výstavy, NG Praha 1978.
 PAULÍK, J. 1980: Praveké umenie na Slovensku, Bratislava.
 PAVÚK, J. 1977: Nálezisko lengyelskej a bádenskej kultúry v Santovke a Domadiaciach, AVANS 1976, 221—222.
 PAVÚK, J. 1981a: Umenie a život doby kamennej, Bratislava.
 PAVÚK, J. 1981b: Súčasný stav štúdia lengyelskej kultúry na Slovensku, PA LXXII-2, 255—299.
 PAVÚK, J.—ŠIŠKA, S. 1980: Neolit a eneolit. Návrh chronológie praveku a včasnej doby dejinnej na Slovensku, SLA XXVIII-1, 137—158.
 PIJOAN, J. 1977: Dějiny umění, 1. sv., Praha.
 PLEINER, J. ed., 1978: Praveké dějiny Čech, Praha.
 PLESLOVÁ, E. 1964: Torzo zoomorfní nádoby ze sídliště kultury nálevkovitých pohárů v Makotřasích, PA LV-2, 294—305.
 PODBORSKÝ, V. 1982: Keramické zoomorfní nádoby střeoevropského praveku, SPFFBU E 27, 9—64.
 PODBORSKÝ, V.—KAZDOVÁ, E.—KOŠTUŘÍK, P.—WEBER, Z. 1977: Numerický kód moravské maľované keramiky, Brno.
 PODBORSKÝ, V.—VILDOMEČ, V. 1970: Kultura s moravskou maľovanou keramikou, ZČSSA XII/1—2, 1—24.
 PODBORSKÝ, V.—VILDOMEČ, V. 1972: Pravěk Znojemska, Brno.
 ROSKA, M. 1941: Die Sammlung Zsófia von Torma, Kolozsvár.
 SKUTIL, J. 1939: Praveké nálezy na Kloboucku, Klobouky u Brna.
 TICHÝ, R. 1958: Antropomorfní nádoby z Mohelnice na Moravě a jiné poznámky k volutové keramice, PA XLIX-1, 1—14.
 TICHÝ, R. 1962: Osídlení s volutovou keramikou na Moravě, PA LIII-2, 245—305.
 TOČÍK, A. 1977: Zistovací výskum v Nitrianskom Hrádku v roku 1976, AVANS 1976, 281—292.
 TOČÍK, A. 1978: Záchranný výskum v Komjaticiach, AVANS 1977, 246—272.
 VILDOMEČ, F. 1940a: Ein jungsteinzeitliches Gefäß mit eingestochenen Menschengestalten und Tierplastiken von Strzelitz (Südmähren), WPZ 27, 1—6.
 VILDOMEČ, F. 1940b: Nové pozoruhodné nálezy v neolitické maľované keramice moravské, OP XII, 100—116.
 VLADÁR, J. 1979: Praveká plastika, Bratislava.
 WEBER, Z.—ŠEBELA, L. 1975—1976: Fyzikální parametry neolitické keramiky, SPFFBU E 20—21, 249—255.
 ZERVOS, Ch. 1962: Naissance de la civilisation en Grèce, Paris.

EIN TIERGEFÄß DER KULTUR MIT MÄHRISCHER BEMALTER KERAMIK AUS BOŠOVICE

Im Jahre 1983 wurde bei der Terrainbegehung in Bošovice, Kreis Vyškov (Mähren), ein unikates Tiergefäß gefunden (Abb. 1, Taf. III, IV). In der breiteren Umgebung des Fundes stellte der Verfasser einige Spuren einer sporadischen Ansiedlung des Volkes mit MBK fest. Das Tiergefäß ist fein modelliert und in helle braunrote Farbe ausgebrannt. Verlässliche Spuren der Bemalung kann man nicht identifizieren. Einige Teile des Gegenstandes wurden schon vor der Auflagerung in die Erde abgeschlagen; das Tiergefäß wurde nach dem Finden nicht ergänzt.

Die nächste Analogie zu unserem Funde aus Bošovice bildet das zweiköpfige Tiergefäß aus Santovka (Slowakei); es ist in die selbständige Phase zwischen die Stufen Lengyel I und II datiert (PAVÚK 1981a; 1981b). Bei der zoologischen Interpretation des Gegenstandes aus Bošovice wurden eine Ziege und eine Hündin als die

abgebildeten Tiere in Betracht gezogen. Ähnliche Verbindung verschiedener Tierarten auf einem einzigen Gegenstand kommt verhältnismäßig oft vor. Sie erscheint auf Tiergefäßen, auf Griffen von Topfdeckeln sowie auf Kleinplastiken, nicht nur in der Kultur mit MBK, sondern auch im Donaubecken und im südöstlichen Europa. Bei der funktionellen Interpretation des Gefäßes aus Bošovice kann Einhängen erwogen werden. In das Tiergefäß, welches höchstwahrscheinlich als Behälter diente, wurden vermutlich einige Stoffe, möglicherweise Milchprodukte, symbolisch gelegt.